

DOBOVICZKI ATTILA T.

LANTOS FERENC FESTŐMŰVÉSZ KONFLIKTUSA CSENDES LAJOSSAL, A MEGYEI PÁRTBIZOTTSÁG IDEOLÓGIAI TITKÁRÁVAL

Rekonstrukciós kísérlet

■ Hosszú évekig tartott, míg rábeszéltem magam, hogy kutatóként¹ megnézzem, milyen, a Pécsi Műhelyre², a műhely tagjaira, szűkebb környezetükre vonatkozó anyagok találhatóak az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában. Ódzkodásom leginkább a különféle szóbeszédnek volt köszönhető, amelyek a múlt „kibeszéletlenségéből”, a jelentések konkrét tartalmára, körülményeire vonatkozó információk hiányából vagy éppenséggel a különféle szóbeszédéből adódtak: ki volt ügynök, ki kiről jelentett. Kutatóként a „hasonló” műltfeldolgozások mutattak példát, mindenekelőtt a „Festő” fn. vizsgálati dosszié³ nyilvánosságra kerülése és annak kontextualizálása a *Törvénytelen avantgárd* című kötetben.⁴ De ugyanígy említhetném Szőnyei Tamás kutatásait, egyrészt a magyar underground zenei szcena megfigyeléseit feldolgozó *Nyilván tartottak* (2005), másrészt a hazai irodalmi életre vonatkozó *Titkos írás* című (2012) munkáit⁵. Végül az az érv győzött meg, hogy az állambiztonsági iratok alapján zajló mikrotörténeti kutatások számos izgalmas részletet tárnak fel a vizsgált korszakra vonatkozóan – még ha a rekonstruálható történetek az állambiztonsági jelentések sajátos filterén keresztül jelennek is meg.

Pécsen az állambiztonsági, azaz a politikai alapú és a belső elhárítással kapcsolatos megfigyelések a Baranya megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályának III/III-1. Alosztálya feladatkörébe tartoztak. Az itt keletkezett iratok azonban igencsak hiányosak: közismert, hogy az 1989-es iratmegsemmisítések során számolatlanul zúztak össze iratokat, dossziékat. Egy jelentős részükről készült ugyan iratmegsemmisítési jegyzék, de a tartalmuk örökre elveszni látszik.⁶ Kutatásom a levéltárban ennek megfelelően tanulságos eredménnyel járt: amíg a műhely tagjaira vonatkozóan relatív kevés irat, jelentés található,⁷ addig a mesternek, Lantos Ferencnek önálló operatív dossziéja volt „Sorstárs” fedőnéven; a dossziét azonban megsemmisítették. A feljegyzés szerint a Lantos személyére vonatkozó bizalmas nyomozást 1969-ben lezárták (a dosszié nyitásának dátuma sem ismert). Lantos neve ugyanakkor több ún. munkadossziében, a beszerzett ügynök saját jelentései közt felbukkan. Ezek közül a dossziék közül a legfigyelemreméltóbb a 3.1.2. M-37310 sz. kétkötetes munkadosszié, amely az 1958-tól „Pécsi”, majd 1962-től „Kutas Árpád” fedőnevű ügynök anyagait tartalmazza. A korábban a *Dunántúli Naplónál*, a megyei napilapnál újságíróként tevékenykedő Weidinger Vilmost terhelő adatok alapján, 1956-os véleménycikkeivel zsarolja szervezte be ügynökként a rendőrség.⁸ Az Erkel Ferenc Zenei Gimnáziumban 1958-ban indult el a képzőművészeti tagozat, ahol Lantos kezdetektől tanított. A gimnázium magyartanára természetesen nemcsak Lantosról készített jelentéseket, hanem rendszeresen beszámolt a gimnáziumi kollégákról, a város íróiról, ismerősökről, diákokról írt egy-

két bekezdésnyi jellemrajzokat. Ezek a jelentések elsősorban szövegek, olyan mozaikszerű szövegtörténetek, amelyek már önmagukban is interpretációk, számos intencióval átíthatva. Szerepet játszik benne a hatalom, a feladatot kiosztó tartótiszt elvárása, átírata, saját fogalmazásmódja, a rendőrségi fogalomhasználat vagy éppen az ügynök egyéni „taktikája”, élethelyzete, habitusa, magyarázatai s a mindannyiukat átjáró *common sense*. Az a fajta hétköznapi tudás, mely a kimondott és a ki nem mondható dolgok közös tapasztalatából ered. Ekkor, 1958-ban zajlik a Nagy Imre-per, folyamatosak a megtorlások, letartóztatások, kivégzések, lázasan nyomoznak az ötvenhatos események „szereplői” után. A hatalom e jelentésekkel monitorozza a közbeszédet: „elszólásokat”, megnyilatkozásokat detektálnak. Hruscsov 1958-as budapesti beszéde, az abban az évben megrendezett SZKP- és MSZMP-kongresszusok, október 23-a, az áremelések, a Szabad Európa Rádió hallgatása megannyi lehetőséget kínált az egyéni vélemények, a „párttal ellenséges” „reakciós” személyek, csoportosulások felderítésére. És ugyanilyen véleményfeltárás zajlott a pécsi festők, köztük is elsősorban a művészeti gimnázium tanári karában.⁹

A jelentések egyik visszatérő eleme a szocialista realizmushoz való viszony, Lantos művészeti, a hatóságok szemszögéből egyszersmind politikai véleményének feltérképezése. Az ügynök több alkalommal is kísérletet tesz arra, hogy a kapcsolattartó tiszt számára s rajta keresztül a hatalom számára érthetővé tegye Lantos művészetét. Ezekben a szövegekben gyakran megjelennek Lantos gondolatai, az ügynökkel folytatott beszélgetéseinek leiratai, interpretációin keresztül tetten érhető fogalomhasználat. Egyik legelső, 1958-as jelentésében így írt Lantos festészetéről és a festészetről alkotott felfogásáról.

„A szocialista realizmussal egyetért, amely mint ábrázolási módszer megjelenési formájában egyenként változhat, mivel a festészeti stílusirányzatok közül a formát illetően nem egyértelmű a helyzet. A tartalomnak – amit a képek a szocialista realizmusban ki akarnának fejezni – azonban a forgalomban meglévő szocialista szellemiséget kell tükröznie. Ezek azért bonyolult dolgok, mert a mai, XX-ik századi fejlett technikával szárnyaló szocialista szellemiséget nem lehet múlt században alkalmazott formai megoldásokkal meggyőzően kifejezni, mert a tartalomnak és formának összhangban kell lennie, egymástól el nem választható. Ezért kísérleteznek sokan azzal, hogy a leghaladóbb eszményre, a szocialista vívmányokra épülő társadalmi-történelmi valóságot ahhoz mérten fejlett, modern formával fejezzék ki, úgy, hogy ez a forma, mint realista, egyben nemzeti legyen, és a tartalom, szintén szocialista, egyben nemzetközi, internacionalista is. Mindezt a művészet, ez esetben a festészet nyelvén és technikai lehetőségeivel maradandóan kifejezni nehéz, sok kísérletezést igénylő munka.” (ÁBTL, M-37310, 72)

Weidinger/„Pécsi”/„Kutas Árpád” hivatalos kapcsolata az évek során többször is változott. Ennek egyrészt technikai oka volt, azaz bizonyos kapcsolata „elfáradt”, vagy éppen az ügyek intenzitása, fókusza is megkívánta a változást. Ugyanígy a tartótisztek „felkészültsége”, „tájékozottsága”, „érzékenysége” is meghatározta egyes ügyekhez vagy akár azok egy-egy fázisához való kapcsolódását. Az évek során kb. tíz tartótiszt foglalkozott Weidingerrel¹⁰ egyikük, a századosi rangfokozatú Fóris Gyula (1935–1982) Gervai András *„Fedőneve szocializmus”* című munkájában is szerepel.¹¹ Fóris az ötvenes évek elején traktoros, majd elvégzi a Petőfi Politikai Tisztképző Iskolát, s a BM Határőrség pécsi kirendeltségén szolgál mint politikai tiszt. A szovjet csapatok oldalán vett részt a mecseki harcokban, s működött közre a pécsi forradalmi történészek elfojtásában. Később elvégezte a Tanárképző Főiskolát magyar-történelem szakon, illetve a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetemet is. Gervai idézi Fóris rendőrákadémiai jellemzését is 1958-ból: *„Egyike azoknak, akik a legjobb eredményt érték el. [...] a kritika, önkritikához való viszonyán még javítani kell, nem kevésbé sértődékenységen is. [...] Fáradhatatlanul dolgozik éjjel-nappal az ellenséges tevékenységek felderítésén.*

*Tudományos, kulturális munkaterületéből fakadóan különös érdeklődést tanúsít az irodalmi és művészeti kérdések, irányzatok és viták iránt.*¹²

A kapcsolattartó, illetve az operatív tisztek a jelentésekből kivonatokat készítettek, melyek általában különböző „ügyekhez” kapcsolódtak. Például a „Fekete hollók” fedőnevű ügy a klerikális reakcióval, a „Mecseki” fn. a „pécsi írók”, a *Jelenkor* szerkesztőségének, elsősorban Tüskés Tibor és Bertha Bulcsú megfigyelésével kapcsolatosak.¹³ A „Sorstársak” fn. operatív munka a pécsi festőkkel kapcsolatban 1963-ban indult, a név az ügynöki dossziében először 1964-ben fordult elő, jöllehet Lantos, akiről rendszeresen kértek már korábban is tájékoztató jellegű információt, már 1958-tól rendelkezett saját aktával. Lantost egy 1956-os iskolai feljelentés és az azt követő fegyelmi eljárás miatt tartotta számon „reakciósként” az államhatalom; egy előadásán Goya *A háború borzalmai* és a *Szeszélyek* című rézkarcсорozatait elemezte és állította párhuzamba az ötvenhatos eseményekkel és saját munkáival.¹⁴

„Sorstársak” – kitekintés a pécsi kulturális közege: a Jelenkor-konfliktus

■ A „Sorstársak” elnevezésre a Megyei Levéltár pártbizottsági dokumentumai közt találtam utalást egy későbbi, 1972-es anyagban, melyet a *Jelentés a képző- és iparművészet, a művészetpolitika helyzetéről és a pártirányításról* címmel Csorba Tivadar a megyei pártbizottság munkatársaként készített. Csorba egyébként 1973 és 1987 között Pécs Városi Tanács Művelődési Osztályát vezette.

„Természetesen a legelvontabban fogalmazó festők alkotó munkáiban is vannak pozitív törekvések és eredmények. Lantos és a köré csoportosult fiatalok kísérletei, útkeresése a táblakép festéstől eljutottak a díszítő, pontosabban az építészethez kapcsolódó alkalmazott művészethez. Ez tulajdonságai és feladatai révén társadalmilag hasznos, de művészi kritériuma, hogy tartsa meg eszmei-esztétikai igényességét, mert ebben rejlik fejlődésének lehetősége is. [...] A társkeresés újra és újra csoportosulássá változott, majd a többszöri átrendeződés és visszarendeződés egymás iránti fásultságot, kibontakozásra alkalmatlan »sorstárs« érzetet eredményezett.” (MSZMP Archívum, 1. Fond XXXV.)

Lantosnak a hatvanas évek első felében a pécsi *Jelenkor* folyóiratban rendszeresen jelennek meg rajzai, s elismerően nyilatkoztak művészetéről egyes kiállítások, pályamunkák kapcsán.¹⁵ Lantos részt vett a *Jelenkor* hasábjain kibontakozó vitában, melyet Tüskés Tibor a folyóirat 1963-as júniusi számában megjelent *A korszerű művészet felé* című esszéje¹⁶ váltott ki. Lantos *Fogalomtisztázás* című írása¹⁷ 1963. decemberében jelent meg. A szöveg gondolatmenete öt-hat fogalmat, illetve művészeti stíluskorszakot jár körül: a valóság, a visszatükrözés, a művészi kísérletezés, a formalizmus és a szocialista realizmus.

A művészi feladat Lantos szerint az élet megismerése, a valóság feltárása, az összefüggések szabályainak felismerése. Mindezt a haladás érdekében, a művészet objektív törvényszerűségeinek belátásával és a szubjektív tényezők mellőzésével. A művészi praxist a művészet gyakorlati haszna vonatkozásában értelmezte, ahol a kísérletezés szabadsága mellett érvel. Lantos elutasította a formalizmust, s formalistának nevezte azokat az irányzatokat, melyek nem a kor valóságából indulnak ki. A szocialista realizmushoz való viszonyát sajátos módon határozta meg.

„Meggyőződésem az előbb mondottakból kiindulva, hogy nincs szükség arra, hogy a szocialista realista irányzat mellett más irányzatok is képviselhessék magukat. A szocialista realizmus nem úgy jön létre, hogy téziseket, esztétikai normákat, meghatározott formákat másol, de úgy sem, hogy különböző szubjektív kívánságoknak igyekszik eleget tenni. Létrejöttének feltétele, hogy a valóság igazságainak, a funkciónak és rendeltetésnek megfelelő és vele egyenrangú formában hirdesse korunk jellemző kérdéseit. Aki erre törekszik, az helyes szemlélettel alkot, következtetésképpen munkájának eredménye az objektív igazság erejével hat. Ez a munka ter-

mészentesen nem eredményezhet egysíkú művészetet. A valóság végtelen változatosága követeli meg, hogy a vele szoros kapcsolatban levő művészet is ilyen változatos legyen. Meggyőződésem tehát, hogy mindazok a törekvések, melyek ezzel a tendenciával jönnek létre, nem a szocialista realizmus mellett haladnak, hanem ők maguk képezik azt. [...]

Az ilyen művészet – és csak az ilyen művészet – képes arra, hogy a kommunizmus eszméinek megfelelően formálja az emberek tudatát. A művészet feladata nem a szórakoztatás, nem az a feladata, hogy elfelejtesse a munkában elfáradt emberekkel gondjaikat, bajaikat és ezáltal rózsaszínű ködbe burkolja a társadalmi igazságokat, azt a harcot, amelyet társadalmunk vív minden visszahúzó, régi, használhatatlan maradvány ellen, hanem éppen az, hogy felhívja erre a figyelmet, illetve kitérje azokat az eszményeket és célokat a saját eszközeivel, melyek a tudat továbbfejlődését segítik elő.¹⁸

A vita nem maradt a *Jelenkor* folyóiratban belül: a *Népszabadság* 1963. december 8-i számában egész oldalas szerkesztőségi cikket jelentet meg, ahol az *Alföld* és a *Jelenkor* folyóiratok szerkesztési elvét és egyes, azokban megjelent tanulmányokat, szövegeket éles kritikával illették, már-már rendszerellenes attitűdöt tulajdonítva e lapoknak.¹⁹ A december 15-i számban újabb kritika jelent meg, ezúttal Major Máté dolgozatára érkezett éles marxista bírálat Szigeti József filozófus részéről. 1963 szeptemberében még a rádió is foglalkozott az *Alföld* és a *Jelenkor* folyóiratok helyzetével, vitaműsor formájában.²⁰ Az eszkalálódó konfliktushelyzet és a vitát a *Jelenkor* szerkesztőségének élén megtörtént vezetőváltás és az új főszerkesztő, Szederkényi Ervin „beköszönő” – *A korszerű művészet kérdéseiről* című – dolgozata zárta le 1964 júliusában.²¹

Lantost a vita során Pintér Zoltán kritizálta hevesen, egyebek mellett a szubjektív idealizmus vádjával bélyegezve meg Lantos festészetét. Írásában mintegy kioktatta a festőt a marxista esztétika fogalmairól, a dialektikáról, a tudomány, a művészet és a valóság kapcsolatáról.

1964 áprilisában Csendes Lajos, a Baranya megyei Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztálya nevében jelentést készített a *Jelenkor* folyóiratnál kialakult helyzetről az MSZMP KB Kulturális Osztálya számára.²² Ekkor zajlik a kulturális lapok irányításának „rendezése”, a lapok „arculatának” a berendezkedő kádári politikához, kultúrpolitikához igazítása. Jelentése java részében Csendes a fenti vitával „kénytelen” foglalkozni, s elárulja: Pintér Zoltán, de Benkő László is a pártbizottság, egyenesen Csendes Lajos felkérésére írta meg kritikáját.

„Az 1963. évi decemberi és az 1964. évi februári számban jelent meg Pintér Zoltán, illetve Benkő László cikke, amely egyértelműen marxista alapról vitázik a korszerű művészet egyes alapvető kérdéseiről. Ilyen egyértelműen marxista írás az egész vitában az említettek túl nem is található. E két cikket is a mi közreműködésünkre írták a szerzők.”²³

Csendes Lajos e jelentésében a *Jelenkor* képanyagát bírálva, Kassákra utalva ítélte el a szocialista realizmussal szembeni irányzatokat.²⁴

„A polgári irányzatok nemcsak a *Jelenkor* tartalmában, eszmeiségében, hanem szépirodalmi anyaga egy részének művészi megformálásában is tükröződnek. A folyóirat a korszerű kifejezési mód keresése, illetve kísérletezés ürügyén olyan utakra tévedt, amelyek a szocialista realista alkotói módszerrel ellentétesek. A versrovatban fellelhető a régi modernista irányzatok formai hatása, az öncélú képalkotás, az egyéni kifejezési mód érthetlenségig vezető túlzása. A prózai anyagban szintén megtalálható a formabontás ugyancsak öncélú, egyénieskedő alkalmazása. E megállapítások részben a *Jelenkor* képanyagára is vonatkoznak. E téren az úgynevezett »absztrakt« ábrázolás szélsőséig, a nonfiguratív kifejezési formáig jutott el egyes képzőművészeti alkotások közlésében (Kassák-rajzok).²⁵

Lantosra a jelentés konkrétan is kitér, mint aki a korszerűség helytelen felfogásából adódóan eszmeileg eltévedett, s a marxista esztétikával (s a szocialista realizmussal) kapcsolatban megfogalmazott revíziója félrevezetik művészeti megállapításait, kultúrpolitikai állásfoglalásait. A pártideológus a *Jelenkorban* megjelent írásokkal szemben valóságos „vádlístát” fogalmazott meg: elvtelen könyvbírálatokat említett meg, amelyek figyelmen kívül hagyták a marxista esztétika tételeit, a marxista irodalomtörténet, kritika megállapításait.

„Olyan kritikákkal, tanulmányokkal, recenziókkal is találkozunk, amelyek a marxizmus-leninizmussal homlokegyenest ellenkező nézeteket vallanak. A korszerű művészetről kialakított vitában, majd a zenei vitában fordultak elő szép számmal a megcáfolatlanul hagyott téves nézetek. A vitaindító cikkben a művészi megismerést szembeállították a tudományos megismeréssel és a művészi megismerést a tudományos fölé helyezték. Olyan irracionalista nézetek is helyet kaptak a folyóiratban, amelyek a valóság ábrázolásáról szóló marxista tanításokkal szemben a »valóságon túli világ« ábrázolását hirdették korszerűnek, hol az ösztönök »mélységére«, hol a gondolkodás és érzések »magaslataira« hivatkozva. Így jutottak el az objektív valóságtól a sejtelmek, misztikumok ködös világába, ami a szubjektív idealizmus megdicsőítését eredményezte.”²⁶

Éppen a „szubjektív idealizmus” vádja okozta Lantos és Csendes konfliktusának személyessé válását, eldurvulását. „Kutas Árpád” jelentései közt, 1965 októberében Lantos így panaszkodott az ügynököknek, kollégájának:

„Lantos Ferenc elmondta, hogy a Művelődési Házban [Doktor Sándor Művelődési Központ – a szerk.] KISz-szervezésben induló előadássorozat képzőművészeti témájú előadására őt kérte fel a sorozatot szervező kartársnő. Ő azonban nem vállalta, mert Csendes Lajos szubjektív idealistának bélyegezte őt, aki nem a szocializmus szellemében neveli az ifjúságot. Csak akkor vállalja az előadást, ha Csendes Lajos visszavonja ezt a kijelentését.” (ÁBTL, M-37310, 333.)

Az, hogy a megyei, illetve a városi pártbizottságon kik olvasták, olvashatták ezeket az anyagokat, „Kutas Árpád” munkadossziéjából nem derül ki egyértelműen, de a hangulatjelentések, jellemrajzok, bizalmas információk, a politikai állásfoglalások „megrendelői” a városi pártbizottságon keresendők. Lantos konfliktusa egy pártkáderral különösképpen megvilágítja a hatalom és a végrehajtó szerv, a rendőrség összefonódását.

Noha Csendes Lajos neve „csak” 1965 októberében bukkan fel „Kutas Árpád” jelentéseiben, Lantost akkorra már szoros megfigyelés alá vonta a hatóság, és mint láthattuk, Csendes Lajos is számon tartotta Lantos tevékenységét.

„Kutas Árpád” jelentései Lantos Ferencről

■ „Kutas Árpád” közel négyszáz oldalas munkadossziéjában mintegy negyven, különböző hosszúságú, tartalmú, mélységű jelentés foglalkozik Lantos Ferencsel, változó intenzitással, eloszlásban. Jellemzően néhány bekezdésnyi szövegekről, néhol csak pársoros feljegyzésekről van szó. Az első 2-3 évben kéthavonta, aztán félévente, majd a 1964-től ismét gyakrabban találkozni a jelentésekben Lantos nével és a hozzá kapcsolódó történetekkel. A jelentések szerves részét képezte azok rövid kiértékelése, illetve a további ügynöki munkára vonatkozó feladatok meghatározása is, melyet a kapcsolattartó tiszt, alkalmasint annak felettese látott el kézjeggyével. 1964 szeptemberétől sűrűsödtek meg a Lantos személyével kapcsolatos ügynöki feladatok. 1958 és 1964 között évente két-három alkalommal (de 1964 szeptemberétől már négy esetben), 1965 és 1966-ban majdhogynem havi rendszerességgel készülnek a jelentések, sőt: három alkalommal ún. foglalkoztatási tervet dolgoznak ki a „Sorstársak”, majd a „Sorstárs” fedőnevű operatív nyomozás számára.²⁷ A „Sorstársak” ügyben a nyomozók nemcsak ügynöki felderítést végeztek, nem csupán az ügynöki jelentésekre hagyatkoztak, más módszereket, esz-

közöket is alkalmaztak: már 1959-ben elrendelik Lantos levélküldeményeinek ellenőrzését feltételezett „disszidens kapcsolata” miatt. Az operatív munka részét képezte olyan diákok, szakköri tagok felkutatása is – akár a szüleiken keresztül –, akik terhelő vallomást tesznek egy esetleges eljárás során Lantos rendszerellenes kijelentéseiről. Ezt az ügynök több alkalommal is feladatául kapta, de más esetekben is kértek tőle jellemrajzokat a gimnáziumi tanulókról.

„Kutas” – feladatának megfelelően – többször is beszámolt a Lantos műtermében tett látogatásáról. 1964. szeptemberében így írta le a műtermet: *„Lantos Ferenc műterme Újmecekalján van, az Olimpiával szemben. A bejáratnál balra kell lemenni, és majdnem szemben van a műterem ajtaja. A műterem mellett fáskamrák vannak. Az ajtó lakattal van zárva, hogy külön kulccsal is, nem tudom. Bent – az ajtótól nézve – balra a tulsó sarokban szekrény áll, előtte nagyobb asztal, a hosszanti fal mellett, amelyen 2 kis ablak van, az asztal előtt közvetlenül sezlon áll, párhuzamosan az asztallal. A szemközti fal mellett a sezlon után festői felszerelések tömege, főleg képek, vásznak, köztük a festőállvány. A szekrényvel szembeni falon nagy papír, mozaikterv. Az ablakokkal szembeni párhuzamos oldalon a fal mellett, a közepe táján kályha áll, vaskályha. Mellette kétoldalt szintén képek. Ezen a falon a bejáratú ajtón kívül a tulsó felén van még egy ajtó használaton kívül. A helyiség sötét, állandóan ég a villany, a kis ablakokon ezért pokrócok vannak.”* (ÁBTL, M-37310, 307.)

Ez a nyilvánvalóan a nyomozótiszt által instruált megfigyelés már a titkos házkutatást készítette elő, ahogy a tartótiszt számára tett megjegyzése is erre utal:

„A találkozás alkalmával – mivel nyilvános helyen talákoztunk – nem állt módomban más, Lantos műtermére vonatkozó részletek leírása vagy pl. kulcsminta megszerzésének lehetősége.” (ÁBTL, M-37310, 308.)

Ugyanezen év októberében a „Sortársak” fn. operatív munka keretében foglalkoztatási terv is készült, mely bekerült az ügynök munkadossziéjába – Rózsahegy Károly rendőr őrnagy, Riedling Lőrinc r. alhadnagy és Nyírfalvy Károly r. alezredes, alosztályvezető jegyzik a dokumentumot. Lantos mellett Csorba Győző, Bertha Bulcsú, Tüskés Tibor, Lázár Ervin, Lovász Pál neve merül fel a foglalkoztatási tervben, mivel az ügynököt korábban már a *Jelenkor* szerkesztőinek, munkatársainak megfigyelésében is „felhasználták”. Ugyanakkor a hatóság figyelme most már a pécsi festőkre is kiterjedt mint ellenséges csoportosulásra. A hatóság ekkor már ellenőrzés alatt tartotta őket – „Kutas Árpád” jelentései között azonban ekkor fordul elő első alkalommal a „Sortársak” fn. ügy.

„A fent említett személyeken kívül [az ügynöknek – a szerk.] hírszerzési lehetőségei vannak még Martyn Ferenc (Franciaországból visszatért személy) képzőművész és Bizse János festő felé. Növeli az ügynökünk hírszerzési lehetőségét az a tény is, hogy a fent említett személyek ismerik múltját és 1956-ban megjelent ellenséges tartalmú cikkeit és ezért maguk közül valóznak tekintik, akire bármikor lehet számítani.” (ÁBTL, M-37310, 311–313.)

„Kutas” instrukciókat is kapott a foglalkoztatási tervében arról is, hogy ügynökként mi legyen a „magatartási vonala”. A feladatok megoldása során *„az eddig megszokott magatartásán ne változtasson pl: Lantos Ferencsel a barátságot az eddig megszokott mederben vigye tovább, általában mint író, vagy újságíró az írókat-művészeket kölcsönösen érdeklő problémákról érdeklődhet. Politikai arculatára vonatkozóan a bel- vagy külpolitikában végbemenő liberalizálódási folyamat hívéként tüntesse fel magát, ennek szorgalmazója legyen. Mint a kelet-nyugat közötti irodalmi és művészeti kapcsolatok fejlesztésének feltétlen híve lépjen fel és az ezt gátló minden körülménnyel szemben legyen felháborodott, mint a »fejlődést« gátló tényezővel szemben.”* (ÁBTL, M-37310, 312.)

Az ügynök számára új lehetőségek is adódtak: 1965 februárjában Pécsre látogatott Kassák Lajos, aki több napot is eltöltött a városban, hogy új verseskötetét,

A *tölgya leveleit* bemutassa. Kíséretében tartózkodott felesége, Kárpáti Klára és Gyergyai Albert, irodalomtörténész. „Kutas Árpád” így számolt be Kassákkal zajlott találkozájáról:

„Február 6-án, szombaton este Bizse János festőnél vendégségben volt Kassák Lajos és felesége meg Gyergyai Albert. Bizse azért hívta meg Kassákot, hogy véleményyt mondjon a képeiről. (Előzőleg Lantos Ferencnél voltak a vendégek hasonló céllal, Bizse szállította őket az autójával.) Kassák Lajos nem mondott sokat Bizse képeiről, csak azt, hogy sorrendben melyik tetszik a szobában felakasztott képek közül, a műterembe nem is ment le, mert vacsorára sietett. A maga festői sikereiről viszont elég sokat beszélt, kihangsúlyozva, hogy külföldön sokkal jobban megbecsülik a magyar tehetségeket, művészeket, mint itthon. Amikor a vendégek elmentek, Lantos Ferenc, aki közben odajött, kifejtette, hogy ha a városi hivatalos szervek beskatulyázták őt és Bizsét abba a bizonyos absztrakt skatulyába, ám legyen. Már ügyis lejáratták magukat a modern közönség előtt, mert hiába volt meg bennük a jóindulat, hogy a hivatalos irányvonalnak megfelelő is fessenek, pont a megbízóknak nem kellett az. Pl. Bizse bányász-témájú ösztöndíjas kiállításának²⁸ képei közül a megbízó szerv egy pécsi városképet vásárolt, jelezve ezzel, hogy nekik sem kell a munkás témájú szocialista realizmus. Így nincs más hátra, mint abban a skatulyában dolgozni, festeni, ahová besorolták őket.” (ÁBTL, M-37310, 321.)

A jelentés felkelti a hatóság érdeklődését, s Lantosnak a pártszervekkel szembeni ellenkezése következményeként az ügynök ugyanezen év márciusában utasítást kapott a „Sorstársak” fn. ellenséges csoportosulással kapcsolatos feldolgozó munka meggyorsítására. Ennek értelmében több rendszabályt is foganatosítottak Lantossal szemben, a III/e, illetve a „K” rendszabályokat: az előbbi Lantos műtermének lehallgatását, míg az utóbbi a csomagküldeményeinek, leveleinek ellenőrzését jelentette. Az 1965. október 7-én Lantosnál tett műtermi látogatás mellett – a „szubjektív idealista” vádra történt kifakadáson kívül – más, Csendeddzel kapcsolatos információ is eljutott a hatóságokhoz:

„Az ellene való ellenszenv kifejezéseként Lantos Csendedsről portrékat is festett, és kifejezésre juttatta, hogy Csendedst le kell buktatni, mert vele nem lehet »együtt dolgozni«, ugyanis minden szépnek és jónak, a teremtő művészi alkotásnak ellensége” – ad jelentést az ügynök Lantos Csendeddzel szembeni hevületéről, állapotáról (ÁBTL, M-37310, 333).

Pár hétre rá meg is fogalmazták a következő foglalkoztatási tervet, immár „Sorstárs” fn. néven, kifejezetten Lantos személyére vonatkozóan – Dolmány László r. hadnagy jegyezte az anyagot. Az 1965. október 27-i dokumentum kilenc pontban szabta meg az ügynök feladatait Lantos megfigyelésével kapcsolatban. Ezek nagy vonalakban: Lantos kapcsolatainak jellemzése, a lehallgatási információk kiégészítése, megbízható diákok kiválasztása esetleges későbbi vallomások céljából, beszámolókat Lantos előadásairól, Lantos műtermi átkutatásának előkészítése, bekapcsolódás Lantos szakkörébe, szakköri tagok tanulmányozása, Lantos belpolitikai és ellenséges megnyilatkozásainak figyelése... (ÁBTL, M-37310, 335–337)

1965. novemberében újabb ügynöki műteremlátogatás következett, ahol a „portrékról” már konkrétan fogalmaz a jelentés:

„A műterem elég zsúfolt, még a két ajtóra ragasztott papíron is vannak rajzok, vázlatok, kísérletek. Az egyik rajz alatt ez a szöveg: »Nem akarunk háborút!« A két ajtó közötti falrészen van három festmény, kis alakúak, amelyek különböző variációban egy-egy fejet ábrázolnak elég visszataszítóan. A fejek rovarszerűek, hernyóra és pókra hasonlítanak, a butaság és rosszindulat sugárzik róluk. Lantos Csendes Lajos elleni gyűlöletét fejezi ki velük, aki szerinte megfojtja az alkotókedvet.” (ÁBTL, M-37310, 339.)

A két jelentésben említett, Csendes Lajosról festett „portrék” tus és kollázs papírmunkák, groteszk, szurreális fejrajzok, szálkás vonalakkal, pacaszerűen folya-

tott tintával. Lantos e munkái 1962 és 1967 között születtek *Torzfej, Fej, Három fej, Gazemberek, Féreg, Csúnya fej* címekekkel. Keserű Katalin Örkény István egyperceseihez hasonlítja ezeket a sorozatait, ahol az arcok mögött olyan történetek állnak, melyek szereplői politikai, művészeti alapon konfrontálódtak Lantossal.²⁹

Az ügynököknek feladatául adták, hogy szerezzék meg Lantos órarendjét, nyilvánvaló házkutatási szándékkal, illetve egy lehallgatókészülék beszerelésének a tervével. Azonban Lantos gyanakodni kezd, és „pechére” az ügynököknek számol be aggályairól. Az ügynök az 1966. januári jelentésében Lantos magatartásában bekövetkezett változásokról ír, arról, hogy korábbi baráti viselkedésével ellentétben tartózkodóvá, zárkózottá vált. A tartótsit és felettesei már-már arra készülnek, hogy „Kutast” pihentetik, és felkészítik egy esetleges provokációra, dekonspirációra. Ám a következő hónapban Lantos bizalmasan közölte az ügynökkel, miszerint *„A Pedagógiai Főiskoláról valaki jóakaróan figyelmeztette, hogy a rendőrség megfigyelés alatt tartja, tehát legyen óvatos és körültekintő. Lantos szerint ez valószínűleg Csendes Lajos műve, aki így akar neki ártani, hogy erkölcsi szempontból szerezze ellene bizonyítékokat.”* (ÁBTL M-37310/1, 33.)

A hatóságok megnyugodnak: Lantos bizalma, barátsága nem változott Weidinger irányában.

Májusban azonban újabb konfliktus támadt: a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége Dél-dunántúli Területi Szervezete Eszékre tervezett kiállítást, amelynek anyaga előtte már látható volt Pécsen is.³⁰ Azonban az előzetesen zsűrizett műveket szállító vonatról a nonfiguratív alkotásokat a beremendi határon leszedték. Bizse Jánosné – aki ekkor a szövetség szervezőtitkári feladatát látta el – így emlékszik vissza a történetekre: *„A szabályosan lezsűrizett anyagot vonaton szállítottuk, amikor a helyi »ellenzék« riasztotta a Pártbizottságot, ők a Minisztériumot, Lektorátust, és a beremendi határállomáson leállították a szállítmányt, új zsűrit tartottak, melynek eredményeként a 42 festmény helyett csak 32 darab mehetett át a határon. Az »absztraktoknak« tartott festményeket emelték ki...”*³¹

Ugyanez a történet a jelentések közt is megjelenik: *„A pécsi képzőművészeti kiállítás után egyrészt annak anyagából egy kiállításra való rakományt fővárosi szakemberekből álló zsűri válogatott össze egy jugoszláviai kiállításra (Eszék). A zsűri válogatását minden szükséges szerv jóváhagyta. A képszállítmányt azonban a határállomáson leállították és kivették a csomagból Lantos, Bizse, Martyn, Erdős néhány absztrakt festményét egy képjegyzék (katalógus) alapján, amelyen az említett képek száma be volt karikázva, vagyis ki volt pipálva. Az ügy elindítója a pártbizottság egyik illetékese volt, akinek közlése nyomán Rapai elvtárs telefonált Aczél elvtársnak, s ő adta ki az utasítást a Megyei Tanácsnak a továbbiakra. Az érintett festők szerint nyilván azért, hogy ne népszerűsítsék őket külföldön.”* (ÁBTL M-37310/1, 39.)

Ugyanítt Lantos cenzúrával vádolta meg Csendes Lajost – aki pozíciójából adódóan a *Dunántúli Napló* politikai felügyeletét is ellátta: *„Szó volt Bizsééknél arról is, hogy a pécsi kiállításról nem jelenhetett meg érdemleges cikk a Dunántúli Naplóban, mert Sarkadiné nem járult hozzá cikke megváltoztatásához, így nem is jelent meg. Amelyik megjelent, azt Csendes Lajos cenzúrázta, kihúzta pl. a Lantosra vonatkozó dolgokat, mert Lantost nem lehet népszerűsíteni az újságban.”* (ÁBTL M-37310/1, 39.)

A kizselektált művekről a megyei pártbizottság iratai között³² megtalálható egy határozat és egy műtárgylista, melyet a Lektorátus 1966. április 22-re dátumozott. Ez alapján Lantos Ferencnek három, Bizse Jánosnak és Erdős Jánosnak két-két, Kolbe Mihálynak, Martyn Ferencnek és Ungváry Károlynak egy-egy festményét nem engedélyezték bemutatni az eszéki kiállításon.

A nyílt konfliktust az apparátus hatalmi eszközökkel igyekezett kezelni: Lantost a rendőrség eljárás alá vonta. Erről közvetve, a jelentésekből lehet tudni: az ügynöktől kontrollinformációt kértek, ha Lantost megkeresi a rendőrség. *„Feladat:*

Lantos Ferenc és baráti környezetének ellenőrzése, kérjen rendkívüli találkozót, amennyiben olyan adat jut tudomására Lantosról, hogy a Rendőrség meghallgatókat eszközölt, vagy bármilyen más intézkedést foganatosított Lantos ellen.” (ÁBTL M-37310/1, 42.)

A rendőrségi eljárás – Lantost végül „rendőrhatósági figyelmeztetésben” részesítették –, a számos operatív intézkedés megtette a hatását, Lantos magatartása látványosan megváltozott, legalábbis az ügynöki beszámolók szerint.

„Lantos Ferenc az utóbbi időben kiegyensúlyozott, nem hőzöng, nincsenek dühös kifakadásai a város és megye kulturális vezetőivel szemben” – számol be még 1966 novemberében az ügynök. Igaz, még hozzáteszi:

„hiába nagyobb a kulturális vezetők hatásköre, ha nem értenek a művészethez, nem tudnak helyesen élni ezzel a lehetőséggel, mert a felelősségük is nagyobb, és inkább nem kockáztatnak”. (ÁBTL M-37310/317.)

1967-től látványosan megritkultak a Lantossal kapcsolatos jelentések is, ebben az évben már „csak” öt alkalommal adott róla hírt az ügynök. E jelentések többsége is inkább általános információkat, banális történeteket taglalt, egyik-másik pedig ellenőrző jellegű. Az 1967 szeptemberében keltezett dokumentumban a bonyhádi alkotótelep is feltűnik:

„Lantos Ferenc az új tanév első napjaiban a tanári szobában arról áradozott, hogy a vakációban milyen jól érezte magát a Bonyhádi Zománcgyárban, ahol a zománcégetés technikájával ismerkedett meg. Más gyári, illetve nyári ügyeiről nem beszélt.

Lantos tehát nyáron jól érezte magát, az új tanévben is kiegyensúlyozott a magatartása, nem hőzöng, nem ellenzékeskedik. Nem panaszkodik korábbi vélt vagy tényleges sérelmeit, nem említette a Csendes Lajossal kapcsolatos régi keletű konfliktusait, nem pocskondiázza a vele egyet nem értő esztétikai vagy másfajta ellenfeleit. Viselkedése tehát normális, iskolai munkája pozitívan lelkes.” (ÁBTL M-37310/1, 56.)

1968-ban és 1969-ben már csak egy-egy jelentés foglalkozott Lantossal, ezek is ellenőrző jellegűek. 1968 decemberében ezt írta az ügynök:

„Lantos Ferenc közlései alapján elmondható, hogy korábbi anarchista, absztraktimádától áthatott magatartásával, személyeskedő és sértő kijelentéseivel felhagyott. Úgy látja, hogy nem a művészet-ideológia elméleti színterén kell csatáznia, hanem művészként (főleg iparművészként) kell alkotnia, ami neki is hasznos, és a társadalomnak is.” (ÁBTL M-37310/1, 69.)

Lantos rendőrhatósági figyelmeztetéséről is csak e jelentéshez fűzött értékelésből lehet tudni:

„A jelentés kontrollálja, hogy Lantos Ferenc festőművész rendőrhatósági figyelmeztetése elérte a kívánt hatást. Lantos – jelenleg – a kívánt irányban fejti ki művészi tevékenységét.” (ÁBTL M-37310/1, 69.)

1969 júniusában pedig Lantos „konszolidációjáról” számolt be:

„Lantos Ferenc konszolidációjának újabb bizonyítéka, hogy amikor az április 4-i képzős pályázat nyerteseinek névsorából kimaradt az újságból, ezért nem hibáztatta a megyei kultúrvezetőket, név szerint senkit sem, hanem véletlennek tartotta, és megelégedett az egy héttel későbbi helyreigazítással. Az egész ügyet csupán mint presztízskérdést értelmezte. Jólesett neki a baranyaiak pesti kiállításáról megjelent cikk a Népszabadságban Rózsa Lászlótól, aki kimondottan pozitívan csak két festőről írt, Martynról és Lantosról.³³ Úgy tűnik, hogy az országos elismerés a legjobb gyógyír a régi sérelmekre” – sommázza az ügynök, mint aki maga is szeretne volna lezárni ezt az ügyet. (ÁBTL M-37310/1, 70.)

Mint látható, a hosszú éveken keresztül zajló „felderítőmunka” és a vele szemben lefolytatott rendőrhatósági eljárás mélyen megviselte Lantost. Ennek következményeként pár évre rá „elhagyta” a művészeti gimnázium tantestületét, s a

hetvenes évek elején néhány évig szabadúszóként tevékenykedett, majd a Pollack Mihály Építőipari Főiskolán helyezkedett el.

Epilógus

■ Az állambiztonsági anyagokat feldolgozó munkák közt rendszeresen felmerülő kérdés az ügynök jellege, viselkedése, a szövegekben megjelenő személyes sorsa.³⁴ Az egzisztenciálisan kiszolgáltatott, családos Weidinger Vilmos ebből a szempontból kortünet; jelentéseiben kezdetben többször hivatkozott anyagi nehézségekre, éjszakánként vagonrakodással egészíti ki jövedelmét. Van, amikor kiérződik a jelentéséből, hogy szinte alig várta a nyarat felesége vidéki szüleinél, hogy addig se legyen Pécsen. Gyakran a tartótisztek is elégedetlenek munkatempójával, elköteleződéssel. A jelentések szerint jutalmat egyszer kapott, 1965. márciusában, nyolcszáz forintot.

„Az ügynök meglepődve fogadta a dicséretet és a pénzjutalmat, s kifejtette, hogy nem várt tőlünk ilyen elismerést, de ez ilyenformán is örömmel tölti el, s amilyen szívesen adjuk a pénzt, azt ő olyan szívesen fogadja.” (ÁBTL M-37310, 328.)

Néha némi irigység is érezhető a beszámolóiból, nemegyszer fogalmazott épésen a festők díjazásával, munkáival kapcsolatban, mint például a megyei tanács 1960. évi felszabadulási pályázata apropóján:

„Az én véleményem szerint azok a pécsi festők – akik különböző irányzatokkal kísérleteznek – azért festettek most realista képeket, mert pályázatról lévén szó, pénzről is szó van.” (ÁBTL M-37310, 166.)

E pályázaton egyébként Lantos Új városrész épül c. festményével szerepelt, mellyel díjat is nyert.³⁵ A kép születéséről az ügynök is hírt adott néhány héttel korábbi, februári jelentésében:

„Lantos Ferenc bent az iskolában jelenleg a Megyei Tanács Felszabadulási pályázatára beküldendő képén dolgozik. Témája az épülő új nyugati városrész, ezzel kapcsolatosan az építőmunka, a valódi élet öröme, formai megoldása modern, a színek mellett főleg geometrikus vonalak dominálnak, hatása leginkább a kifejezésben van, kevésbé az ábrázolásban. Formailag rokon más képeinek non-figuratív megoldásával, de tartalmilag sokkal jelentősebb a mondanivalója, és kifejezőereje is hatásosabb.” (ÁBTL M-37310, 154.)

Máskor egyenesen sokallta a festők díjazását:

„Ugyanakkor érdekes, hogy amikor Lantos és Bizse pályázatra festenek, ahol díjazásról van szó, tehát pénzről, akkor a »szocialista realista« képeket adnak be, és nyernek is 5-6 ezer forintot. S úgy nyilatkoznak, hogy jól megettették a kultúr górékat, és szőgyellik díjnyertes képeiket, mondván, hogy ilyet is tudnak ők csinálni, ha muszáj. Mert »maguknak« másképp festenek.” (ÁBTL M-37310, 265.)

Ezzel együtt nem lehet eltekinteni attól, hogy „Kutas Árpád” számos esetben működött közre saját tizenéves, kiszolgáltatott tanítványainak beszerzésében; több alkalommal kapta utasításba, hogy a különböző ügyek számára keressen a diákok között olyan megbízható tanúkat, akiknek terhelő vallomásai egy későbbi eljárás során felhasználhatók. De ugyanilyen elköteleződéssel működött közre abban is, hogy a hatóság számára információkat adjon Lantos esetleges, vélt/valós nőügyeiről, s maga is közreműködött Lantos kompromittálásában. Lantos vélelmezett nőügyei számos alkalommal visszatérnek a jelentésekben, 1965 szeptemberében az ügynök konkrét feladatául kapta, hogy szerezzen információt Lantos „szerelmi kapcsolatáról” (ÁBTL M-37310/332). A hatóság minden eszközt igyekezett bevetni annak érdekében, hogy Lantossal szemben akár magánéletére vonatkozóan is terhelő adatokat gyűjtsön. Ahogyan Esterházy Péter is fogalmazott *Javított kiadás* c. regényében: „a besűgő konkrétan is mindig árt”.³⁶ Annak, hogy Weidinger magyartanárként s újságíróként vált ügynökké, van egy fontos hozzáadéka: íráskészsége, interpretációs képessége e jelentéseket és az ezekben taglalt tör-

téneteket a kutató számára igazi kincsesbányává teszi.³⁷ Weidinger Vilmos egyébként nem sokkal később munkahelyet váltott, 1970-től nyugdíjazásáig kollégiumi nevelőtanárként dolgozott a Zipernovszky Károly Gépipari Technikum és Szakközépiskolában. Onnantól jelentései is megszűntek, aktáját 1977-ben lezárták.

S hogy Csendes Lajossal mi történt?

Az ő pártkarrierje szinte tipikusnak mondható: az 1930-as születésű, paraszti származású, tehetségesnek is nevezhető kadarkúti fiatal a háború után népi kollégistaként – a pécsi Martinovich kollégium titkáraként – végezte el a tanítóképző főiskolát, s innen egyenes út vezetett számára a Magyar Dolgozók Pártjába. Itt 1952-ben a Baranya megyei pártbizottság agitációs- és propaganda osztályának a munkatársa lett, majd rövid ideig a Baranya megyei párt végrehajtó bizottságának oktatási főelőadója. 1955-től a Baranya megyei pártbizottság mohácsi járásának harmad-, majd első titkára. Az 56-os események után, 1957-ben került vissza Pécsre, ahol a megyei pártbizottság agitációs- és propaganda bizottság munkatársa, majd 60-tól osztályvezetője, egyben a helyi napilap, a *Dunántúli Napló* politikai irányítója volt. 1964-ben Csendes Lajost a megyei Pártbizottság ideológiai titkárává választották meg. 1968-ban mint az MSZMP Baranya Megyei Bizottságának titkára a Munka Érdemrend arany fokozatú kitüntetését kapta meg Losonczi Páltól. 1971-ben – kevés ismert írásos anyagai közt – jelent meg a *Kulturális életünk helyzetéről és feladatairól* című dolgozata, amely a márciusi megyei kulturális aktíván elhangzott beszédének leirata. Ebben Csendes az előzőkhez mérten már-már békülékeny hangnemben nyilatkozott a helyi művészetről:

„Az eddigi hivatalos és társadalmi jellegű értékelések, megjegyzések főképpen a képzőművészet irányában tartalmaztak sok és szerintünk is reális kritikai elemet. Igaz, hogy születés értékes alkotások, alkotóművészeink legjavát a szocialista építés és a szocialista ember fejlődése, formálódása foglalkoztatja. Viszont szemtanúi lehetünk annak, hogy az egyébként helyes útkeresési, kísérletezési kedv esetenként zsákutcába vezet, modernizmust szül. Ez a jelenség országosan és helyileg egyaránt tapasztalható. Pécs-Baranya képzőművészeti fejlődését a periódusosság jellemzi. Az egyes szakaszok jellegét a belső forma és stílustörekvések intenzitása és a külső befolyás jellege, hatékonysága szabja meg. Az utóbbi éveket az jellemzi, hogy felerősödtek a non-figuratív tendenciák.

Nem állunk szemben az útkereséssel, ha csak elkerülhetjük, adminisztratív eszközökkel sem avatkozunk be ízlés és stílus kérdésekbe. Ez azonban nem jelenti azt, hogy lemondunk az ideológiai, esztétikai vitákról, a kulturális élet és a művészetek eszmei befolyásolásáról, irányításáról. Tiszteletben tartjuk a jó értelemben felfogott alkotói szabadságot, elismerjük az útkeresés létjogosultságát, az ízlés differenciáltságát, az egyén és az egyes csoportok ízlésének jelenlétét. De mindez nem jelenti, hogy szabad utat nyithatunk a rossz alkotások és a periférikus ízlés számára, hogy tevékenységgel, passzivitással vagy mint anyagi mecénások hozzájáruljunk egyébként meglévő, de szűk közönségbázissal rendelkező vagy sznob réteg által támogatott divatos áramlatok, irányzatok vezető szerepének, monopolhelyzetének kialakításához. Ez az álláspontunk természetesen nem csak a képzőművészetre, hanem mindenfajta művészetre és művészeti termékre vonatkozik.”³⁸

Lantos tevékenységére is kitért, igaz, név nélkül és csak utalásként:

„Az utóbbi időben a Mohácsi Farostlemezgyár és a Bonyhádi Zománccgyár lehetőséget adott képzőművészeinknek a farost, illetve a zománcteknika kifejlesztésére (sic!), amelynek örülünk.”³⁹

Csendes Lajost nem sokkal később „utolérte sorsa”, a kor szóhasználatával élve „érdemei elismerései mellett más, fontos beosztásba helyezték”. 1971-ben, Losonczi Pál, a Minisztertanács elnökének embereként az MSZMP Központi Bizottságának Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője lett. Ám egy malőr következtében parkolópályára, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és

Kulturális osztályához került. Ennek volt a helyettes vezetője, egészen 1980-ban bekövetkezett haláláig. A malőr Losonczi Pál 1972-es augusztus 20-i beszéde kapcsán állt elő. Losonczi ünnepi beszédének megírására Csendes mint a sajtóügyekek illetékes vezetője Kocsis Tamás volt baranyai újságírórt kérte fel, akit még az ötvenes évekből a *Dunántúli Naplótól* ismert, s aki ekkoriban a Magyar Távirati Iroda munkatársa volt.⁴⁰ A beszéd azonban „túlzottan parasztpártira” sikerült, ezt követően a Központi Bizottság is foglalkozott Losonczi beszédével, Csendesnek pedig mennie kellett...

Ez az írás nem törekedett Lantos Ferenc pályájának e szakaszát feltárni, ugyanakkor „Kutas Árpád” jelentései jelentős mértékben érintik azt. Magánélete, kollégái, diákjai, de oktatási módszerei, a világról-művészetéről és a festészetéről vallott felfogása is ugyanígy rendszeres szereplői e szövegeknek. Ez a mozaikszerűség, az ezekből a fragmentumokból létrehozható történetelbeszélés, ami a jelentések időbeliségét jellemzi, leginkább egy átmeneti médiumként írható le. Talán egy olyan story boardhoz, esetleg képregények tudnám ezt hasonlítani, amely még megírásra, megrajzolásra vár.

Egy „sztorival” mindenestre úgy érzem, hogy adós maradtam; „Kutas Árpád” jelentései között egyetlen alkalommal tűnik fel egy „későbbi” Pécsi Műhely tag, Kismányoky Károly neve, 1967 áprilisában. Ezt az alig fél bekezdésnyi szöveget azért teszem ide, mert a sok szomorú, komor történet között talán átszüremlik rajta keresztül mégiscsak valami derű a hatvanas évek hétköznapjainak napsütötte valóságából.

„Három hete, szombaton volt egy képzős osztálynak az öt éves érettségi találkozója. Utána a »Kuba« presszóból néhányan elmentek Lantos műtermébe. Köztük volt biztosan Kismányoky Károly, és valószínűleg Varga Zsuzsa, Denke Anikó és Gulyás Anikó, Rapcsák Klára is, vagyis Lantos rajongó növendékei. Kismányoky másnap közölte, hogy az egész találkozóból ez érte a legtöbbet, Lantos műtermének meglátogatása.” (ÁBTL M-37310/1, 53)

■ JEGYZETEK

1. A szerző kutatásai során a Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjában részesült.
2. A hetvenes években működött képzőművészeti csoportról lásd Doboviczki Attila T. – Készman József (szerk): *Párhuzamos avantgarde. Pécsi Műhely 1968–1980*. Kiállítási katalógus. Ludwig Múzeum, Bp., 2017.
3. Köszönet Klaniczay Júliának és Galántai Györgynek, hogy lehetővé tették a róluk vezetett „Festő” dosszié tanulmányozását.
4. Klaniczay J. – Sasvári E.: *Törvénytelen avantgárd*. Artpool–Balassi, Bp., 2003.
5. Szőnyei Tamás: *Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960 – 1990*. Tihanyrév, 2005; Szőnyei Tamás: *Titkos írás I–II. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi lét*. Noran, Bp., 2012. Természetesen helyet követelnek az olyan műtfeldolgozások is, mint pl. Esterházy Péter *Javított kiadás* (PIM, Bp., 2002.) vagy éppenséggel Forgács András *Élő kötet nem marad* (Jelenkor, 2015) című irodalmi munkák és ez utóbbival kapcsolatos *Jelentés* című kiállítás is. (Capa Központ, Budapest. Esterházy Marcell, Forgács Péter és Gerhes Gábor kiállítása. Kurátor: Mucsi Emese. 2015. november 17. – 2016. március 13.)
6. Erről lásd: Kenedi János: *K. belügyi iratfelmérő jelentése a kastélyból*. Magvető, Bp., 2000.
7. Ez a néhány is különböző dossziékban található, és jellemzően a nyolcvanas évek elejéről származnak. Aknai Tamás, Pinczehelyi Sándor neve tűnik fel egy-egy jelentésben (pl. „Dekadens” fn. O-18475, „Stúdiós” fn. M-32317, „Leíró” fn. O-19081 dossziék). Egyedül Halász Károllyal foglalkoznak részletesebben a „Technikus” fn. (O-18121) operatív ügyben, szintén a nyolcvanas évek elején, de már Pakson.
8. Lásd *Kik lóttek a 13 éves Farkas Zolira?... Dunántúli Napló* 1956. október 30., 3. p. Weidinger e cikkében a pécsi börtön ablakából leadott géppisztolysorozat és az akkor megsebesült gyerek történetét írja meg, s egyértelműen az ávosokat nevezi meg felelősként.
9. Lantos humorérzékéről tanúskodik, amikor Hruscsov egy későbbi, 1962-es beszédére az ügynök szerint így reagált: „*mintha egy járási párttitkár nyilatkozott volna a művészet kérdéseiről*”; a kijelentés persze elég volt ahhoz, hogy Lantost „*mint állandó ellenzéki személyt*” továbbra is megfigyelés alatt tartsák. ÁBTL M-37310, 293).
10. Weidinger kapcsolattartó tisztjei a jelentései alapján: 1958 Gyutai Kálmán rendőrnnyomozó hdgy., 1958 júniusától Dobány Sándor r. fhdgy, 1958 Farkas Ferenc r. fhdgy, 1962. dr. Rávai Gyula r. fhdgy, 1963 Farkas Ferenc örgy, 1964 Riedling Lórinca r.alhdgy, 1965 Dolmány László r. hdgy, 1966 ismét

- Riedling hdgy, 1967 októberétől Wolfárh Viktor r. fhdgy, illetve Vizer István alosztályvezető, rny. szds., Főris Gyula őrngy, főoperatív tiszt.
11. Gervai András: *Fedőneve „szocializmus”*. Jelenkor 2010. 337.
 12. Uo. 337.
 13. A pécsi írók és a *Jelenkor* szerkesztőségének állambiztonsági megfigyeléséről lásd Szőnyi Tamás: *Titkos írás 1. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet*. Noran, Bp., 2012. 371–389.
 14. Keserű Katalin: *Lantos*. Pécs, 2010. 24.
 15. Lásd Jelenkor 1961. 4. Lantos Ferenc rajzok, illetve Bertha Bulcsú: *Jegyzetek Lantos Ferenc kiállításáról*, Jelenkor 1961. 8. 471–472.
 16. Tüskés Tibor: *A korszerű művészet felé*. Jelenkor 1961. 6. 534–540. Korábban a modern költészet-ről is zajlott már vita a folyóiratban, lásd: Marsall László – Tellér Gyula: *Formai vizsgálatok a modern költészet területén*. Jelenkor 1959. 10. 84–93., ill. 1959. 12. 93–104; Szederkényi Ervin: *A modernség-ről*. Jelenkor 1960. 02. 105–108.
 17. Lantos Ferenc: *Fogalomtisztazás*. Jelenkor 1963. 9. 837–842.
 18. Uo. 841–842.
 19. *Tévedések és torzítások*. Népszabadság 1963. december 8. 7.
 20. *Vita az Alföld és a Jelenkor című folyóiratokról*. Petőfi Rádió, 1969. szeptember 11. 18.30–19.00.
 21. Szederkényi Ervin: *A korszerű művészet kérdéseiről*. Jelenkor 1964. 7. 651–656. A *Jelenkor* elleni támadás egyik kiváltó oka Mészöly Miklós *Az ablakmosó* című burleszk-tragédiájának” publikálása és az ahhoz fűzött kommentárok közzlése, illetve az e körül kialakult konfliktus volt. Lásd Ágoston Zoltán: *„Méltósággal lépsz le...” Volt idő. Mészöly Miklós és Tüskés Tibor levelezése*. Jelenkor 2005. 7–8. 743–745, ill. Mészöly Miklós: *Az ablakmosó I-II*. Jelenkor 1963. 9–10. 790–806, 925–938.
 22. Csendes Lajos jelentése Kis Istvánnak a Jelenkor című folyóiratról (1964. április 10.) In: Cseh Gergő Bendegúz – Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf – Pór Edit (szerk.): *Zárt, bizalmas, számozott. II. Irodalom-, sajtó- és tájékoztatáspolitikai, 1962–1979. Dokumentumok*. Osiris, Bp., 2004. 39–45.
 23. Uo. 43.
 24. Uo. 41, illetve Kassáknak a *Jelenkornál* betöltött szerepéről lásd Tüskés Tibor: *„Az út vége”*. *Kassák Lajos öt levele*. Jelenkor 2006. 11. 1092–1097.
 25. Kassák-rajzok, *Jelenkor* 1962. 6. 781., 790., 810.
 26. Cseh: i. m. 42.
 27. „Kutas Árpád” munkadossziéjában ugyanakkor csak két foglalkoztatási terv maradt meg, a harmadikra csak utalás történik.
 28. Lásd Bertha Bulcsú: *Ösztöndíjas képzőművészek kiállítása*. Dunántúli Napló 1964. május 12. 4.
 29. Keserű 2010. 20.
 30. Angyal Endre: *A dél-dunántúli képzőművészek II. kiállítása*. Dunántúli Napló 1966.04.14. 3. Illetve Dvorszky Hedvig: *Dél-dunántúli művészek kiállítása*. Jelenkor, 1966. 5. sz. 460–462.
 31. Bizse Jánosné: *Lányaimnak. Kiegészítés Tüskés Tibor: Műteremben c. könyve fejezeteihez, dokumentumok alapján*. Kézirat, Janus Pannonius Múzeum, adattár, é. n. Az „ellenzék” itt sokkal inkább az absztraktot, a nonfiguralitást ellenzőket jelenti.
 32. *Kutatók/Mutatók XXIII.13. Baranya m Tanács Művelődési osztály 1964-65-66*. 1966 V.3. Képző- és Iparművészeti Lektorátus, K-17/1966.IV.22.
 33. Rózsa Gyula cikkében valóban kiemeli Maryn festészetét, valamint Lantos iparművészeti törekvéseit. Uő: *Modernisták és korszerűek. A pécsi művészek kiállításán a Nemzeti Galériában*. Népszabadság 1969. 05. 23. 7.
 34. Az ügynöki jellemről, szerepekről lásd Csepeli György: *Két világ határán*. Kritika 2002. 2. 16–18.
 35. A Baranya megyei Tanács felszabadulási pályázatának eredménye, a képzőművészeti pályázat díjnyertesei: Simon Béla: *Új istálló* 5000 Ft; Martyn Ferenc és Bizse János: *Tanműhelyben*. 5000 Ft; Lantos Ferenc: *Új városrész épül*, 5000 Ft; Soltra Elemér: *Pihenők*. 3000 Ft; Platthy György: *Turbina-szerelés*, 2000 Ft. Jelenkor, 1960. 2. 127.p.
 36. Esterházy Péter: *Javított kiadás* (2002). Szőnyi Tamás is ezt az idézetet választotta egyik mottójául a *Titkos írás* című munkájához.
 37. Az állambiztonság előszeretettel alkalmazott újságírókat Pécsen is: Weidinger mellett elég csak Hallama Erzsébetre vagy Földessy Dénesre utalni. Nyilván ennek több oka is lehetett: könnyebben tudott kapcsolatokat kialakítani, kérdéseket feltenni, illetve íráskészsége a jelentések szempontjából is előnynek számított.
 38. Csendes Lajos: *Kulturális életünk helyzetéről és feladatairól*. MSZMP Baranya megyei Bizottság Propaganda és Művelődési Osztály, 1971. 23.
 39. Uo. 9.
 40. Csendes és Losonczi esetéről Kocsis Tamás blogján olvasható visszaemlékezés, „*Dózsa György unokája*” – *Losonczi Pál* címmel: <https://masolat.cafeblog.hu/2018/04/26/dozsa-gyorgy-unokaja-losonczi-pal/> (2021.10.28.)